

KELTAINEN KIRJASTO

Iso
vihko
Ágota
Kristóf

KELTAINEN KIRJASTO

ÁGOTA KRISTÓF:

Iso vihko (1986, suom. 1988)

ÁGOTA KRISTÓF

Iso vihko

Suomentanut

ANNA NORDMAN

TAMMI
HELSINKI

Ranskankielinen alkuteos *Le Grand Cahier* ilmestyi 1986 Sveitsissä.

Copyright © Éditions du Seuil, 1986

Suomenkielinen laitos © Anna Nordman ja Tammi 2022

Ensimmäinen suomenkielinen laitos ilmestyi 1988.

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

ISBN 978-952-04-5068-7

Painettu EU:ssa

Tulo Isoäidin luo

Tulemme Suuresta Kaupungista. Olemme matkustaneet koko yön. Äitimme silmät ovat punaiset. Hän kantaa suurta pahvilaatikkoa ja me kumpikin pientä matkailukkaa, joissa vaatteemme ovat, sekä Isämme suurta sanakirjaa, jota käsiemme väsyessä kannamme vuorotellen.

Kävelemme pitkän aikaa. Isoäidin talo on kaukana rautatieasemalta, Pienen Kaupungin toisella laidalla. Täällä ei ole raitiovaunuja, busseja eikä autoja. Vain muutama armeijan kuorma-auto on liikkeellä.

Kulkijoita on vähän, kaupunki on hiljainen. Askeltemme ääni kaikuu; kävelemme puhumatta, Äitimme on keskellä, välissämme.

Isoäidin puutarhanportin luona Äitimme sanoo:

– Odottakaa minua tässä.

Odotamme hetken, sitten astumme puutarhaan, kierämme talon ympäri ja kyykistymme ikkunan alle; sisältä kuuluu puhetta. Äitimme ääni:

– Meillä ei ole enää mitään syötävää, ei leipää, lihaa, vihanneksia eikä maitoa. Ei mitään. En kykene enää ruokkimaan heitä.

Toinen ääni sanoo:

– Nyt siis muistit minut. Kymmeneen vuoteen et ole muistanut. Et ole käynyt, et kirjoittanut.

Äitimme sanoo:

– Syyn tiedätte hyvin. Isäni – minä rakastin häntä.

Toinen ääni sanoo:

– Niin, ja nyt muistat että sinulla on äitikin. Tulet tänne pyytämään minulta apua.

Äitimme sanoo:

– En pyydä mitään itselleni. Haluaisin vain lasteni selviävän hengissä tästä sodasta. Suurta Kaupunkia pommitetaan yötä päivää ja ruoka on lopussa. Lapset siirretään maalle, sukulaisten tai vieraiden luo, minne tahansa.

Toinen ääni sanoo:

– Olisit vain lähettänyt heidät vieraiden luo, minne tahansa.

Äitimme sanoo:

– He ovat teidän lapsenlapsianne.

– Minun lapsenlapsiani? En edes tunne heitä. Kuinka monta?

– Kaksi. Kaksi poikaa. Kaksoset.

Toinen ääni kysyy:

– Mitä olet tehnyt niille muille?

Äitimme kysyy:

– Mille muille?

– Nartut poikivat neljä tai viisi penikkaa kerrallaan. Niistä pidetään yksi tai kaksi, loput hukutetaan.

Toinen ääni nauraa hyvin äänekkäästi. Äitimme ei sano mitään, ja toinen ääni kysyy:

– Kai heillä sentään on isä? Sinä et tietääkseni ole naimisissa. En ole saanut kutsua häihisi.

– Minä olen naimisissa. Heidän isänsä on rintamalla. En ole kuullut hänestä puoleen vuoteen.

– Voit siis jo heittää kaiken toivon.

Toinen ääni nauraa taas, Äitimme itkee. Me palaamme puutarhanportin luo.

Äitimme tulee talosta vanhan naisen kanssa.

Äitimme sanoo meille:

– Tässä on Isoäitinne. Jätte hänen luokseen joksikin aikaa, sodan loppuun.

Isoäitimme sanoo:

– Se voi kestää kauan. Mutta laitan heidät kyllä työhön, älä huoli. Ei ruoka täälläkään ilmaista ole.

Äitimme sanoo:

– Lähetän teille rahaa. Heidän vaatteensa ovat matkalaukuissa. Pahvilaatikossa on lakanoita ja huopia. Olkaa kiltisti, lapsukaiseni. Minä kirjoitan teille.

Hän suutelee meitä ja lähtee itkien pois.

Isoäiti nauraa hyvin äänekkäästi ja sanoo meille:

– Lakanoita, huopia! Valkoisia paitoja ja kiiltonahkakenkkiä! Minä kyllä opetan teidät elämään!

Näytämme kieltä Isoäidillemme. Hän nauraa entistä äänekkäämmin ja läimäyttelee kämmeniään reisiinsä.

Isoäidin talo

Isoäidin talo on viiden minuutin kävelymatkan päässä Pienen Kaupungin laitimmaisista taloista. Sen takana on vain pölyinen tie, jonka puomi vähän matkan päässä katkaisee. Kauemmas on pääsy kielletty, siellä on sotilas vartiossa. Hänellä on konepistooli ja kiikari, sateella hän suojautuu vahtikojuun. Me tiedämme, että puomin toisella puolella, puiden kätkössä, on salainen sotilastukikohta ja tukikohdan takana raja ja toinen maa.

Isoäidin taloa ympäröi puutarha, jonka perällä virtaa joki. Siitä alkaa metsä.

Puutarhassa kasvaa monenlaisia vihanneksia ja hedelmäpuita. Yhdessä kolkassa on kanikoppi, kanala, sikolätti ja vuohien hökkeli. Me yritimme ratsastaa suurimmalla sialla, mutta ei sen selässä pysynyt.

Isoäiti myy torilla vihanneksia, hedelmiä, kaneja, ankoja, kananpoikia sekä kanan- ja ankanmunia ja vuohenjuustoa. Siat myydään lihakauppiaille, joka antaa niistä maksuksi rahaa tai kinkkuja ja savumakkaroita.

Talossa on myös koira jahtaamassa varkaita ja kissa jahtaamassa hiiriä ja rottia. Sitä ei saa ruokkia, jotta se olisi aina nälissään.

Isoäiti omistaa lisäksi tien toisella puolella olevan viini-tarhan.

Taloon tullaan suuren ja kuuman keittiön kautta. Puuliedessä palaa tuli koko päivän. Ikkunan luona on valtavan suuri pöytä ja nurkkapenkki. Sillä penkillä me nukumme.

Keittiöstä johtaa ovi Isoäidin huoneeseen, mutta se on aina lukossa. Sinne menee vain Isoäiti iltaisin nukku-maan.

Talossa on toinen huone, johon pääsee kulkematta keittiön kautta, suoraan puutarhasta. Huoneessa asuu ulkomaalainen upseeri. Myös sen ovi on lukossa.

Talon alla on kellari täynnä ruokaa, ja vesikaton alla on ullakko, jonne Isoäiti ei enää ole kiivennyt sen jälkeen kun me sahailimme tikapuita ja hän satutti itsensä pudo-tessaan niiltä. Ullakonluukku on aivan upseerin oven ylä-puolella ja me kiipeämme sinne köyttä pitkin. Sinne me piilotamme kirjoitusvihon, Isämme sanakirjan ja muut tavarat jotka meidän on kätkestävä.

Vähän ajan kuluttua me valmistamme avaimen, jolla saa kaikki ovet auki, ja puhkaisemme reikiä ullakon lat-tiaan. Avaimen avulla me voimme liikkua vapaasti talossa silloin kun siellä ei ole ketään, ja rei'istä me voimme tark-kailla Isoäitiä ja upseeria heidän aavistamattaan silloin kun he ovat huoneissaan.

Isoäiti

Meidän Isoäitimme on Äitimme äiti. Ennen tuloamme hänen luokseen asumaan emme tiedäneet, että Äitimme äiti on vielä elossa.

Me kutsumme häntä Isoäidiksi.

Ihmiset kutsuvat häntä Noita-akaksi.

Hän kutsuu meitä ”nartunpojiksi”.

Isoäiti on pieni ja laiha. Hänellä on päässään musta huivi. Hänen vaatteensa ovat tummanharmaat. Hän käyttää vanhoja sotilaskenkiä. Kauniilla säällä hän kävelee paljain jaloin. Hänen kasvonsa ovat täynnä ryppyjä, ruskeita läiskiä ja syyliä joista kasvaa karvoja. Hänellä ei ole hampaita jäljellä, ei ainakaan näkyvissä.

Isoäiti ei koskaan peseä. Syötyään tai juotuaan hän pyyhkii suunsa huivinsa nurkkaan. Hän ei käytä alushousuja. Kun hänellä on pissahätä, hän pysähtyy niille sijoilleen, levittää jalkansa ja pissaa maahan hameittensa suojaan. Hän ei tietenkään tee niin sisällä talossa.

Isoäiti ei koskaan riisuudu. Olemme iltaisin katselleet häntä huoneessaan. Hän riisuu hameensa, alla on toinen

hame. Hän riisuu paitansa, alla on toinen paita. Näin hän menee nukkumaan. Hän ei riisu huiviaan.

Isoäiti puhuu vähän. Paitsi iltaisin. Iltaisin hän ottaa hyllyltä pullon, hän juo suoraan pullon suusta. Vähän ajan kuluttua hän alkaa puhua kieltä, jota me emme ymmärrä. Kieli ei ole sama jota ulkomaiset sotilaat puhuvat, vaan aivan eri kieli.

Tällä vieraalla kielellä Isoäiti kyselee ja vastailee itseksseen. Joskus hän nauraa, joskus taas suuttuu ja huutaa. Lopulta hän melkein aina puhkeaa itkuun, hoipertelee huoneeseensa, kaatuu sängylleen, ja me kuulemme hänen nyyhkyttävän myöhään yöhön.

Työt

Meidän täytyy tehdä töitä Isoäidille, muuten hän ei anna meille mitään ruokaa ja jättää meidät yöksi ulos.

Aluksi me emme suostu tottelemaan häntä. Me nukumme puutarhassa, syömme hedelmiä ja raakoja vihanneksia.

Aamuisin, ennen auringonnousua, näemme Isoäidin lähtevän ulos. Hän ei puhu meille. Hän menee ruokkiimaan eläimet, lypsää vuohet ja ajaa ne jokivarteen, missä hän sitoo ne puuhun liekaan. Sitten hän kastelee puutarhaa ja kerää vihanneksia ja hedelmiä, jotka hän lastaa työntökärryihinsä. Hän panee niihin myös täyden korillisen munia, kanin pienessä häkissä ja koivistaan sidotun kananpojan tai ankan.

Hän menee torille työntäen kärryjään, joiden aisa on hänen laihan kaulansa ympärillä ja painaa pään kumaraan. Hän hoippuu painon alla. Tien kuopat ja kivet saavat hänet kompastelemaan, mutta hän kävelee, varpaat sisäänpäin kuin ankka. Hän kävelee kaupunkiin, torille

saakka, pysähtymättä, päästämättä kärryistään kertaakaan irti.

Palattuaan torilta hän tekee myymättä jääneistä vihanneksista keittoa ja hedelmistä hilloa. Hän syö ja menee ruokalevolle viinitarhaansa, nukkuu tunnin, hoitaa viinitarhaansa tai, jos siellä ei ole mitään tehtävää, palaa kotiin, hakkaa halkoja, ruokkii taas eläimet, noutaa vuoheet, lypsää ne, menee metsään, tuo sieltä sieniä ja kuivaa puuta, tekee juustoa, kuivaa sieniä ja papuja, säilöo muita vihanneksia tölkkeihin, kastelee taas puutarhaa, vie tavaroita kellariin, ja näin hän jatkaa pimeään tuloon asti.

Kun hän kuudentena aamuna tulee ulos, me olemme jo kastelleet puutarhan. Otamme painavat sianruokasangot hänen käsistään, ajamme vuoheet jokivarteen, autamme häntä kärryjen lastaamisessa. Kun hän palaa torilta, me olemme sahaamassa puuta.

Syödessämme Isoäiti sanoo:

– Te olette käsittäneet. Asunto ja ruoka täytyy ansaita.

Me sanomme:

– Emme me sen takia. Työ on raskasta, mutta vielä raskaampaa on mitään tekemättä katsella jonkun toisen työntekoa, varsinkin jos se joku on vanha.

Isoäiti sanoo pilkallisesti:

– Nartunpojat! Väitättekö että säälitte minua?

– Emme, Isoäiti. Me vain tunsimme häpeää.

Iltapäivällä me menemme metsään keräilemään puita.

Siitä lähtien me teemme kaikkia töitä joita pystymme tekemään.

Metsä ja joki

Metsä on hyvin suuri, joki on aivan pieni. Metsään mentäessä täytyy ylittää joki. Silloin kun siinä on vähän vettä, voimme ylittää sen loikkimalla kiveltä kivelle. Mutta joskus, silloin kun on satanut paljon, vesi ulottuu vyötäisiimme asti ja vesi on kylmää ja kuraista. Me päätämme rakentaa sillan tiilistä ja laudoista, joita löydämme pommitusten tuhoamien talojen ympäriltä.

Siltamme on vankka. Näytämme sitä Isoäidille. Hän kokeilee sitä ja sanoo:

– Oikein hyvä. Mutta älkää menkö liian syvälle metsään. Raja on lähellä, sotilaat ampuvat teitä. Älkääkä missään tapauksessa eksykö. Minä en tule etsimään teitä.

Rakentaessamme siltaa me näimme kaloja. Ne piiloutuivat isojen kivien suojaan tai pensaiden ja puiden varjoon, joiden oksat paikoin yhtyvät joen yllä. Valikoimme suurimmat kalat, pyydystämme ne ja laitamme vedellä täytettyyn kastelukannuun. Kun tuomme ne illalla kotiin, Isoäiti sanoo:

– Kas nartunpoikia! Millä te nämä olette pyydystäneet?

– Käsillä. Se on helppoa. Täytyy vain pysytellä liikkumatta ja odottaa.

– No, pyydystäkää niitä sitten paljon. Niin paljon kuin saatte.

Seuraavana päivänä Isoäiti panee kastelukannun kärrihinsä ja myy kalamme torilla.

Me käymme usein metsässä, me emme koskaan eksy, tiedämme missäpäin raja on. Vähän ajan kuluttua vartiotsotilaat tuntevat meidät. He eivät koskaan ammu meitä. Isoäiti opettaa meidät erottamaan syötävät sienet myrkyllisistä.

Metsästä me tuomme risukimppuja harteillamme, sieniä ja kastanjoita koreissa. Pinoamme polttopuun huolellisesti talon seinustoille, räystäään alle, ja paahdamme kastanjoita liedellä silloin kun Isoäiti ei ole kotona.

Kerran syvällä metsässä me löydämme kuolleen sotilaan ison pomminkuopan luota. Ruumis on vielä hajoomaton, vain silmät puuttuvat korppien takia. Otamme sotilaalta kiväärin, patruunat, kranaatit; kiväärin me piilotamme risukimppuun, patruunat ja kranaatit koreihin sienten alle.

Kun saavumme Isoäidin luo, pakkaamme esineet huolellisesti olkiin ja perunasäkkeihin ja hautaamme ne maahan penkin alle, upseerin ikkunan kohdalle.

Likaisuus

Kotona, Suuressa Kaupungissa, Äitimme pesi meidät usein. Suihkun alla tai kylpyammeessa. Hän puki meille puhtaat vaatteet, hän leikkasi kyntemme. Hiustenleikkuuta varten hän vei meidät parturiin. Me pesimme hampaamme joka aterian jälkeen.

Isoäidin luona on mahdotonta peseytyä. Täällä ei ole kylpyhuonetta, ei edes vesijohtoa. Vesi täytyy käydä pumppaamassa pihakaivosta ja tuoda sangolla. Täällä ei ole saippuaa, hammastahnaa eikä pyykinpesuainetta.

Keittiössä kaikki on likaista. Punainen, epätasainen laattalattia takertuu jalkoihin, suuri pöytä takertuu käsiin ja kyynärpäihin. Liesi on aivan musta rasvasta, kuten sitä ympäröivät nokeutuneet seinätkin. Vaikka Isoäiti pesekin astioita, lautaset, lusikat ja veitset eivät koskaan ole aivan puhtaita ja kattilat ovat paksussa karstassa. Astiarievut ovat harmahtavia ja pahanhajuisia.

Aluksi meitä ei edes haluta syödä, etenkin kun näemme miten Isoäiti laittaa ruokaa, pesemättä käsiään ja niistäen

hihaansa. Myöhemmin me emme enää kiinnitä siihen huomiota.

Lämpimällä ilmalla menemme jokeen kylpemään, kasvot ja hampaat me pesemme kaivolla. Kylmällä ilmalla on mahdotonta peseytyä kokonaan. Talossa ei ole yhtäkään tarpeeksi isoa allasta. Lakanamme, huopamme ja pyyhkeemme ovat kadonneet. Emme ole enää kertaakaan nähneet suurta pahvilaatikkoa, jossa äitimme toi ne.

Isoäiti on myynyt kaiken.

Me muutamme yhä likaisemmiksi, samoin vaatteemme. Otamme puhtaita vaatteita matkalaukuis-tamme penkin alta, mutta vähän ajan kuluttua puhtaita vaatteita ei enää ole. Pitämämme vaatteet menevät rikki, kenkämme kuluvat, reikiintyvät. Silloin kun se on mahdollista, me kävelemme paljain jaloin ja pukeudumme pelkkiin alushousuihin tai pitkiin housuihin. Jalkapohjiemme iho kovettuu, emme enää tunne okaita emmekä kiviä. Ihomme ruskettuu, jalkamme ja kätemme ovat täynnä naarmuja, haavoja, rupia ja hyönteisen puremia. Leikkaamattomat kyntemme lohkeilevat, hiuksemme, auringosta melkein valkoiset, ulottuvat olkapäillemme.

Käymälä on puutarhan perällä. Siellä ei ole koskaan paperia. Käytämme pyyhkimiseen eräiden kasvien isoimpia lehtiä.

Meidän hajumme on sekoitus lantaa, kalaa, ruohoa, sientä, savua, maitoa, juustoa, kuraa, liejua, multaa, hikeä, virtsaa, hometta.

Me haisemme pahalta kuten Isoäiti.

Ruumiinkaraisuharjoitus

Isoäiti lyö meitä usein, luisevilla käsillään, luudalla tai märällä rievulla. Hän vetää meitä korvista, hän tukistaa meitä.

Muutkin ihmiset antavat meille korvapuusteja ja potkivat meitä, emme edes tiedä miksi.

Iskut sattuvat, ne saavat meidät itkemään. Kaatumiset, naarmut, haavat, työ, kylmyys ja kuumuus tuottavat myös tuskaa.

Me päätämme karaista ruumiimme, jotta kestäisimme kipua itkemättä.

Aloitamme antamalla toisillemme korvapuusteja, jatkamme nyrkiniskuilla. Kun Isoäiti näkee pöhöttyneet kasvomme, hän kysyy:

- Kuka tuon teki?
- Me itse, Isoäiti.
- Oletteko te tapelleet? Miksi?
- Muuten vain, Isoäiti. Älkää huolehtiko, se on vain

harjoitusta.

– Harjoitusta? Te olette päähkähulluja! No, jos se kerran on teistä hauskaa...

Me olemme alasti. Lyömme toisiamme vyöllä. Joka iskulla me sanomme:

– Tämä ei satu.

Me lyömme kovemmin, yhä kovemmin.

Pitelemme käsiämme liekin yllä. Viiltelemme veitsellä reisiämme, käsivarsiamme ja rintaamme ja valelemme haavojamme alkoholilla. Sanomme joka kerta:

– Tämä ei satu.

Jonkin ajan kuluttua me emme todellakaan enää tunne mitään. Joku toinen tuntee kipua, joku toinen polttaa itsensä, saa haavoja, kärsii.

Me emme enää itke.

Kun Isoäiti on suuttunut ja huutaa, me sanomme hänelle:

– Lakatkaa huutamasta, Isoäiti, lyökää ennemmin.

Kun hän lyö meitä, sanomme:

– Vielä, Isoäiti! Katsokaa, me käännämme toisenkin posken, kuten Raamatussa sanotaan. Lyökää toistakin poskea, Isoäiti.

Hän vastaa:

– Piru periköön teidät Raamattuinenne ja poskinenne!

Sotilaspalvelija

Me makaamme keittiön nurkkapenkillä. Päät yhdessä. Me emme vielä nuku, mutta meillä on silmät kiinni. Joku avaa oven. Me avaamme silmät. Taskulampun valo sokaisee meidät. Me kysymme:

– Kuka siellä?

Miehen ääni vastaa:

– Ei pelkää. Te ei pelkää. Te on kaksi vai minä juonut liikaa?

Hän nauraa, sytyttää pöydällä olevan öljylampun ja sammuttaa taskulamppunsa. Nyt me näemme hänet selvästi. Hän on ulkomaalainen sotilas, ilman arvonmerkkejä. Mies sanoo:

– Minä kapteenin sotilaspalvelija. Te tekee mitä täällä?

Me sanomme:

– Me asumme täällä. Isoäitimme luona.

– Te Noita-akan lapsenlapset? Minä teitä ei vielä koskaan nähnyt. Miten kauan te on ollut täällä?

– Kaksi viikkoa.

– Jaa! Minä ollut lomalla kotona, omassa kylässä. Pitää hyvin hauskaa.

Me kysymme:

– Kuinka te osaatte puhua kieltämme?

Hän sanoo:

– Minun äiti syntyi täällä, teidän maassa. Tuli työhön meidän maa, tarjoilija kapakassa. Tapasi minun isä, meni hänen kanssa naimisiin. Kun minä oli pieni, minun äiti puhui minulle teidän kieli. Teidän maa ja minun maa, ystävämaat. Taistelee yhdessä vihollista vastaan. Mistä te kaksi tulee?

– Suuresta Kaupungista.

– Suuri Kaupunki, paljon vaaraa. Pum! Pum!

– Niin, eikä enää mitään syötävää.

– Täällä, paljon syötävä. Omenat, sikat, kananpojat, kaikki. Te jää pitkän aikaa? Vai vain loman aika?

– Me jäämme sodan loppuun asti.

– Sota kohta loppu. Te nukkuu tässä? Paljas, kova, kylmä penkki. Noita-akka ei tahtoo ottaa teidät huoneeseen?

– Me emme tahdo nukkua Isoäidin huoneessa. Hän kuorsaa ja haisee pahalle. Meillä oli huopia ja lakanoita, mutta hän on myynyt ne.

Sotilaspalvelija ottaa kuumaa vettä liedellä olevasta padasta ja sanoo:

– Minä täytyy siivota huone. Kapteeni myös tulee lomalta tänä iltana tai huomisaamuna.

Mies lähtee. Muutaman minuutin kuluttua hän tulee takaisin. Hän tuo meille kaksi harmaata sotilashuopaa.

– Näitä vanha Noita-akka ei myydä. Jos hän on liian ilkeä, te kertoo minulle. Minä pam, pam, minä tappaa.

Mies nauraa taas. Hän peittelee meidät, sammuttaa lampun ja lähtee pois.

Päiväsaikaan me pidämme huopia ullakolla piilossa.

ULF ANDERSEN

ÁGOTA KRISTÓF (1935–2011) syntyi Unkarissa ja pakeni kansannousun aikaan 1956 Sveitsiin. Siellä hän työskenteli tehtaassa ja oppi vähitellen ranskaa. Hänen ensimmäinen romaaninsa *Iso vihko* (suom. 1988) sai kansainvälistä tunnustusta, ja se käännettiin yli 30 kielelle. Hän kirjoitti myös näytelmiä ja muita romaaneja.

Modernin klassikon aseman saavuttaneen Kaksosten trilogian ensimmäinen osa tutkii sodan ja ideologioiden jakamaa rikkinäistä maailmaa poikkeuksellisella voimalla. Mitään tällaista et ole aiemmin lukenut.

”Epätavallisen voimakas: niukka, hallittu, lakoninen, syvästi häiritsevä.”

SYDNEY MORNING HERALD

”Kirjallinen riemuvoitto.”

AFTONBLADET

Kannen suunnittelu: Tuomo Parikka

